

Тацяна Рамза*

ТАРАШКЕВІЦА І НАРКАМАЎКА: ЦІ ЁСЦЬ ГРАМАТЫЧНАЕ ПРОЦІСТАЯННЕ?

TARAŠKEVICA AND NARKAMAŪKA: OR, IS THERE A GRAMMATICAL OPPOSITION?

Defined and systematized by I. Klimov grammatical oppositions (*taraškevica* and *narkamaŭka*) are analyzed in the context of the academic grammars of the Belarusian language which have been published since the mid-1950s. This approach allowed, on the one hand, to point out a certain inaccuracy in unilaterally opposed grammatical rules; on the other hand, to reveal the succession of the descriptive B. Tarashkevich's approach by the authors of grammars when delivering grammatical variants.

Keywords: *taraškevica*, *narkamaŭka*, grammatical norm, variant, grammatical opposition

Slowa kluczowe: *taraszkiewica*, *narkamaŭka*, norma gramatyczna, wariant, opozycja gramatyczna

1. «БЕЛАРУСКАЯ ГРАМАТЫКА ДЛЯ ШКОЛ» Б. ТАРАШКЕВІЧА І ЯЕ АСАБЛІВАСЦІ

У 2018-м годзе першай¹ «Беларускай граматыцы для школ» Браніслава Тарашкевіча спаўняецца 100 гадоў. Яна была надрукаваная ў выдавецтве Марціна Кухты ў Вільні якраз к пачатку навучальнага 1918 года. Згодна з меркаваннем даследчыкаў, працу над граматыкай Б. Тарашкевіч пачаў

* Кафедра сучаснай беларускай мовы, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, вул. Карла Маркса, 31, к. 49, Мінск 220030 Беларусь; e-mail: ramza@bsu.by.

¹ Росшукі замежных даследчыкаў (К. Гутшміт, Г. Бідэр) сведчаць пра тое, што першай варта лічыць «Беларускую граматыку» (Вільня 1916) Антона Луцкевіча [Bieder, 2016]. Аднак для прапанаванага артыкула важнае не першыństwo аўтараў (рукапіс Луцкевічавай граматыкі не быў надрукаваны), а тое, якую ролю адыгрывае граматыка Б. Тарашкевіча ў маўленні па-беларуску маладога пакалення беларусаў XXI ст.

яшчэ студэнтам 3-га курса Пецярбургскага ўніверсітэта. У 1913 г. яму, як выдатна падрыхтаванаму ў філалагічным плане студэнту (у 1911 г. ён скончыў ужо Віленскую гімназію са срэбраным медалём), які быў да таго ж цесна звязаны з беларускім асяродкам у Пецярбургу, а ў часы навучання ў Вільні (1906–1911) далучаны да „нашаніўскага акружэння”, была зроблена прапанова напісаць граматыку [Рагойша, 1972, с. 254–257; Bergmann 1977; Германовіч, 1994, с. 558; Шакун, 1994, с. 81; Бергман, 1996, 18–24], і ён з ёй бліскуча справіўся.

Выхад Тарашкевічавай граматыкі быў успрыняты з энтузіязмам, праца даследчыка ацэньвалася тагачаснай інтэлігенцыяй вельмі высока²: «Даўно жаданы час, калі паявіцца у сьвет беларуская граматыка, прыйшоў нарэсьці у 1918 г. [...] Граматыка Тарашкевіча уся глыбока прадумана, тэрміналегія у значнай часьці новая, арыгінальная і шчыра беларуская, чыстая мова, – усё гэта робіць з гэтае невялічкае кніжкі відны ўклад у нашу школьную і навуковую літэратуру» [Тройца³, 1918, с. 247–248]. С. Некрашэвіч ставіў граматыку Тарашкевіча нароўні з працай Я. Карскага «Беларусы»: яна «заснавала цэлую эру ў гісторыі нашай граматыкі і правапісу», хаця і адзначаў, што «кладзе яшчэ толькі першую падваліну да сталага навуковага даследавання літаратурнай мовы» [Некрашэвіч, 1922, с. 230]. Пазней ён жа канстатаваў: «Гістарычнай заслугай Б. Тарашкевіча з’яўляецца якраз тое, што ў сваёй кароткай граматыцы, пабудаванай на апошніх вывадах прац акадэмікаў Я. Карскага і А. Шахматава, ён удала выклаў асноўныя прынцыпы, асноўныя законы беларускай літаратурнай мовы і даў важнейшыя правілы правапісу гэтай мовы» [Некрашэвіч, 1927, с. 11].

Сам Тарашкевіч з часам набыў статус «нормалізатара» і з’яўляўся, па словах Я. Лёсіка, «нашым першым граматыстым і правапісным заканадаўцам для нашае мовы, для школы і беларускае навукі» [Лёсік, 1928, с. 3]. Ён жа, ацэньваючы праз дзесяцігоддзе ўнёсак вучонага, пісаў, што «граматыка Б. Тарашкевіча зрабіла эпоху ў разьвіцці нашае літаратурнае мовы. Гэта

² Асабліва відавочна гэта выявілася на фоне ацэнак іншых аўтарскіх граматык, што выйшлі ў гэты час, напр., «Граматыка беларускае мовы» (Вільня 1918) Б. Пачобкі, якая была рэзка раскрытыкаваная: «Аўтар яе ня ведаў ні беларускае мовы, ні граматыкі наогул. Ён [...] прыступіў да складаньня граматыкі зусім непадгатаваны да гэтае работы, без належнае асьветы, без граматычных ведаў. Яго работа адразу-ж сустрэла справядлівую ацэнку ды так і загінула, нікому невядомая» [Лёсік, 1928, с. 3]. (Тут і далей пры цытаванні захоўваюцца аўтарскі правапіс і афармленне.)

³ Вацлаў Тройца [Вацлаў Леанардавіч Іваноўскі] стварыў і ўзначальваў першае беларускае выдавецтва «Загляне сонца і ў наша ваконца» (Пецярбург), потым кіраваў Беларускай выдавецкай таварыствам (Вільня).

пераломны этап у гісторыі нашае культуры, які ў кожнай культурнай краіне азначаецца, як выдатнейшая дата. [...] Бяз гэтае граматычнае нармалізацыі не магла існаваць і бесперабойна разьвівацца літаратурная мова, як без законнага афармленьня ня можа нармальна разьвівацца грамадзянскае жыцьцё» [тамсама].

Першае выданне граматыкі выйшла спачатку на лацінцы (112 с.) і амаль адразу на кірыліцы (76 с.), бо «ў спадчыну ад папярэдняга перыяду новай беларускай літаратурнай мовы дасталася традыцыя друкавання беларускіх тэкстаў двума алфавітамі – кірыліцкім і лацінскім, што звязана з вытокамі ўзнікнення і станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларусаў» [Падлужны, 1998, с. 28]. Граматыка 1918 г. перавыдавалася на лацінцы і ў 1931 г. (Drukarnia J. Lewina, Wilno); акрамя таго публікавалася яшчэ 6 разоў на кірыліцы: тройчы (выд. 2, Вільня, 1919; выд. 3, Вільня, 1920; выд. 4, Мінск–Вільня–Берлін, 1921) без зменаў, а пятае выданне (Вільня 1929) было пераробленае і пашыранае самім аўтарам⁴.

Адметнай рысай граматыкі Б. Тарашкевіча было ўжо тое, што акрамя ўласна граматычнага апісання, яна ўключала фанетыку, арфаграфію, словаўтварэнне, правілы правапісу і пунктуацыі і была арыентаваная не столькі на навуковы аспект, колькі на практыку: «Патрэбы школы прымусілі мяне адкінуць усё тое, што мела больш чыста навуковае значэнне, як практычнае. Я ўвесь час не выпускаў з вачэй *педагогічную старану* кніжкі» [Тарашкевіч, 1918, с. 4]. У 5-м выданні кнігі аўтар канстатаваў: «„Беларуская граматыка для школ“, выданая першы раз у 1918 годзе, мела сваім заданьнем замацаваць і ўпарадкаваць выясьніўшыся ўжо тады граматычныя асновы беларускай літаратурнай мовы ды ўстанавіць сталы правапіс» [Тарашкевіч, 1929, с. 3]. Акрамя таго, асаблівасцю граматыкі Б. Тарашкевіча быў дэскрыпцыйны (а не прэскрыпцыйны) падыход у падачы граматычнага матэрыялу, чаму спрыяла «агульная ўласцівая 1920-м гг. у Беларусі тэндэнцыя да дэмакратызацыі ў рамках літаратурнай мовы» [Запрудскі, 2013, с. 145].

Улічваючы, што аўтар граматыкі сам быў носьбітам беларускай мовы (з-пад Вільні) і ведаў яе жывыя гаворкі, што ён валодаў англійскай, грэчаскай, лацінскай, нямецкай, польскай, рускай, санскрыт, украінскай, французскай, чэшскай і інш. мовамі і што пры стварэнні ўласнай граматыкі

⁴ Апошняе, 6-е, выданне Тарашкевічавай граматыкі выйшла пад назваю «Беларуская граматыка» (Менск 1943), змены і дапаўненні ў якое ўнеслі А. Адамовіч, А. Лёсік і К. Шкуцька [Тарашкевіч, 1943, с. 4]. Гэта было зроблена без удзелу, адпаведна, і згоды самога аўтара (ён быў расстраляны ў 1938 г.).

«яму моцна дапамагло вывучэнне практыкі нарматыўнага ўпарадкавання» гэтых моў [Ліс, 1966, с. 22; Бергман, 1996, 20, 35–36], што ён быў вучнем А.А. Шахматава, які «няспынна кіраваў» яго працай над граматыкай, і Я.Ф. Карскага, які дапамагаў яму пры падрыхтоўцы выдання [Тарашкевіч, 1918, с. 4], што ён абапіраўся на важнейшыя тэарэтычныя працы па беларускай дыялекталогіі і досвед папярэднікаў у галіне беларускай мовы, правамерна меркаваць, што апісальны падыход быў неад’емнай часткай канцэпцыі дапаможніка. На гэта ўказваюць і высновы шэрагу даследчыкаў: «W zakresie deklinacji i koniugacji Taraszkiewicz daje dublety końcówkowe, będące raczej propozycją niż apodyktycznym narzuceniem jednej obowiązującej normy» [Obrębska-Jabłońska, 1968, s. 103] або: «Тарашкевічавы „Граматыка” апісвала і адначасова парадкавала моўныя з’явы – найперш скланенне і спражэнне» [Вячорка, 1991, с. 3].

Аўтар здолеў ахапіць у сваёй сціслай кніжцы дыялектную разнастайнасць граматычных формаў, не аддаючы перавагу толькі аднаму нейкаму рэгіёну⁵: «Трэба было часу, каб праявіліся ў пісьменстве ўсё, якія толькі ёсць у асобных гутарках, чыста беларускія асобнасці. Бяз гэтага не магло быць ніякае хоць больш мэнш закончанае граматыкі» [Тарашкевіч, 1918, с. 3]. На гэтую адметнасць Тарашкевічавай граматыкі яшчэ ў канцы 1970-х гг. указалі аўтары «Гісторыі беларускай літаратурнай мовы»: «Спецыфічнай рысай „Беларускай граматыкі” з’яўляецца замацаванне ў многіх выпадках паралельных форм, адна з якіх больш пашырана і вядома, а другая часта прадстаўляе з’яву вузкадыялектнага характару. Сама па сабе такая дваістасць пры нарміраванні формаўжывання непажадана, але, відавочна, у пачатковы перыяд станаўлення літаратурнай мовы выклікалася імкненнем адлюстравання як мага больш чыстабеларускіх моўных асаблівасцей, каб у працэсе функцыянавання літаратурнай мовы праверыць іх жыццяздольнасць» [Юрэвіч, Яновіч, 1968, с. 180]⁶.

Варыянтнасць склонавых (назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік) і спрагальных (дзеяслоў) формаў, уключаных Б. Тарашкевічам у сістэму формаў літаратурнай беларускай мовы, знамянальная ў тым плане, што

⁵ Ёсць іншыя меркаванні адносна дыялектнай асновы граматыкі Тарашкевіча. Так, А.І. Жураўскі лічыў, што «при выборе грамматических норм он отдавал предпочтение юго-западному белорусскому диалекту» [Журавский, 1976, с. 140].

⁶ Пазней падобную думку выказа С. Запрудскі ў цэлым у дачыненні да мовазнаўчых распрацовак гэтага перыяду: «Прадстаўленыя ў лінгвістычных працах 1920-х гг. нарматывы не толькі фіксавалі і прадпісвалі моўныя нормы, але часта таксама выконвалі функцыю пошуку і вывучэння беларускай мовы» [Запрудскі, 2013, с. 319].

пэўныя варыянты дасюль захоўваюцца (ужываюцца носьбітамі і фіксуюцца навукоўцамі) у сістэме сучаснай літаратурнай мовы. Стваральнік беларускай граматыкі, бясспрэчна, разлічваў на тое, што якраз падчас моўнай практыкі выкрышталізуецца той узус, які і стане пазней адзінай нормаю, бо, на яго перакананне, «граматыка павінна толькі замацаваць і падраўняць тыя лініі, якія сама мова ўжо назначыла» [Тарашкевіч, 1918, с. 3].

Найбольш вызначальнымі граматычнымі варыянтнымі формамі, указанымі аўтарам першай беларускай граматыкі, з'яўляюцца:

а) родны склон множнага ліку назоўнікаў ніякага і жаночага роду: *вядзёр – вёдраў, красён – кроснаў, плеч – плечаў* [Тарашкевіч, 1929, с. 76], *галоў – галоваў, калін – калінаў, зямель – земляў* [тамсама, с. 79–80];

б) творны склон адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду на *-а*: *з старатай – з старатам* [Тарашкевіч, 1929, с. 81];

в) творны склон адзіночнага і множнага ліку назоўнікаў жаночага роду на зычны: *касьцёю – касьцёй – косьцю, рэчаю – рэчай – рэччу, крывёю – крывёй – кроўю, касьцямі – касьцёмі* [Тарашкевіч, 1929, с. 82–83];

г) родны склон прыметнікаў, лічэбнікаў і займеннікаў жаночага роду адзіночнага ліку: *сьляное – сьляной, босае – босай, сіняе – сіняй; аднаё – аднэй – адной, самой – самаё, тэй – таё, усей – усяё* [Тарашкевіч, 1929, с. 85; 89; 92];

д) канчаткі дзеясловаў I спражэння 3-й асобы адзіночнага ліку цяперашняга часу абвеснага і загаднага ладу: *нясе(ць), бярэ(ць), думае(ць), кажа(ць); няхай нясе(ць), бярэ(ць)* [Тарашкевіч, 1929, с. 94–95; 98];

е) націскныя канчаткі дзеясловаў 2-й асобы множнага ліку цяперашняга часу абвеснага ладу: *несяцё, берацё, стаіцё і сядзіце, маўчыце* [Тарашкевіч, 1929, с. 93–95];

ж) форма 3-й асобы адзіночнага ліку дзеяслова *быць* у цяперашнім часе: «*ёсьць* або кароткае *ё*» [Тарашкевіч, 1929, с. 103] і інш.

Нароўні з увядзеннем варыянтных формаў, якія адлюстроўвалі адрозненні паміж гаворкамі паўночна-ўсходняй і паўднёва-заходняй дыялектных зон, Б. Тарашкевіч прапаноўваў і адзінамагчымую форму пры наяўнасці некалькіх, выбар якой «наўрад ці залежаў ад тэрытарыяльнай характарыстыкі» [Яновіч, 1982/2011, с. 32]. Аўтар граматыкі аддаваў перавагу той з іх, якая адпавядала пэўным фактарам, сярод якіх, на думку навукоўцаў, наступныя: а) пашыранасць у мове тагачаснай беларускай пісьменнасці, напр.: Д. і М. ск. мн. ліку *братом, ласём, палём; братох, ласёх, палёх*; М. ск. адз. ліку *святым, сінім*; б) захаванне адзінства граматычных парадыгмаў, напр.: Д. і М. ск. мн. ліку *касцём, касцёх*; Р. і В.

ск. *пяцём, пяцёх*; в) размежаванне граматычных амонімаў, напр.: загадны лад 1 і 2 ас. мн. ліку *бярэма, нясема, бярэце, нясеце* замест *нясем, бярэм*, што супадалі з абвесным ладам [Юрэвіч, Яновіч, 1968, с. 168–180; Яновіч, 1982/2011, с. 32]. Прааналізаваўшы такія выпадкі, даследчыкі прыйшлі да высновы, што сістэма марфалагічных нормаў, прапанаваная Б. Тарашкевічам у граматыцы, «дае асаблівыя падставы сцвярджаць, што роля яе складальніка не зводзілася толькі да перанясення адной або некалькіх варыянтных форм з дыялектнай мовы ў літаратурную пісьмовую, а вымагала ад яго рэалізацыі пэўнага плана граматычнай пабудовы» [Яновіч, 1982/2011, с. 33], у якім, як адзначалася вышэй, не аддавалася перавага толькі аднаму дыялекту, як не было і навязвання ўласнага моўнага густу.

Такая канцэпцыя ўкладання граматыкі адыграла, як сведчаць спецыялісты, выключную ролю ў стабілізацыі марфалагічных нормаў. «Арыентацыя на шырокую дыялектную аснову ў спалучэнні з нежаданнем Б. Тарашкевіча займацца моўнай „інжынерыяй” абумовіла адсутнасць пасля выхаду яго працы напружання ў сферы кадыфікацыі марфалагічных нормаў» [Запрудскі, 2013, с. 87–88]. Напружанне ўзнікла значна пазней, і далёка не з лінгвістычных прычын.

2. ТАРАШКЕВІЦА І НАРКАМАЎКА З ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ ГРАМАТЫЧНАГА ПРОЦПАСТАЎЛЕННЯ

Відаць, упершыню разгорнутае тлумачэнне функцыянаванню найменняў *тарашкевіца* і *наркомаўка* адносна двух правапісаў даў С. Запрудскі ў сваёй лекцыі для удзельнікаў IV Летняй школы беларусістыкі (1999). «Ад дэкрэта Савета народных камісараў БССР „Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу” 1933 года вядзе свой адлік існаванне двух варыянтаў беларускай арфаграфіі, якія маюць неафіцыйныя назвы „тарашкевіца” (утворана ад прозвішча аўтара славутай „Беларускай граматыкі для школ” Браніслава Тарашкевіча) і „наркомаўка” (утворана ад абрэвіятур „нарком” або „Саўнарком”» [Запрудскі, 1999, с. 23]⁷. Ім жа было адзначана, што

⁷ Ён жа замест *наркомаўка* [у цяперашняй правапіснай традыцыі *наркомаўка* – Т.Р.] прапанаваў і ўжываў альтэрнатыўнае нейтральнае найменне – «тэрмін „чарнушэвіца”, утвораны ад прозвішча тагачаснага наркома асветы БССР Дзм. Чарнушэвіча, які меў непасрэднае дачыненне да правядзення моўнай рэформы», бо «слову „наркомаўка” ўласціва выразная ацэнчанасць (і гэтая ацэнчанасць усведамлялася стваральнікам дадзенага слова В. Вячоркам)» [Запрудскі, 1999, с. 26]. Вельмі эмацыйна пра слова *наркомаўка* выказаўся вядомы беларускі паэт Алесь Разанаў: «І выдумаў жа нехта мянушку „наркомаўка”! Няўжо ён не адчуваў, што гэтым ён зневажае ўсю мову? Калі ўжо захоўваць гукарад, то ўсё

ў канцы 1980-х – 1990-я гады «на лексічным і словаўтваральным узроўнях чарнушэвіца [= *наркамаўка* – Т.Р.] без асаблівых складанасцяў увабрала ў сябе некаторыя формы тарашкевіцы» [таксама, с. 24], аднак, ілюструючы найбольш частыя выпадкі моўнага вар’іравання, аўтар маркіраваў і розныя марфалагічныя варыянты, як: *асаблівасцяў* – *асаблівасцей*, *формаў* – *форм*, *варыянта* – *варыянту*, *плана* – *плану*, *вачыма* – *вачамі*, *вадой* – *вадою*, *аб дзедзе* – *аб дзеду*, *у Пецярбург* – *у Пецярбурзе*; *сіняй* – *сіняе*, *вясёлай* – *вясёлаю*; *ідзем* – *ідзём*, *бярэм* – *бярэм*; *будзем* – *будзьма* [тамсама, с. 25]. З цягам часу назвы *тарашкевіца* і *наркамаўка*, што напачатку выкарыстоўваліся толькі адносна розных арфаграфічных рэжымаў, пашырыліся на ўсю нарматыўную сістэму мовы.

Між тым пра варыянты беларускай літаратурнай мовы навукоўцы пачалі гаварыць нашмат раней і перадусім у дачыненні якраз да граматычных формаў. Актualізаваў гэтае пытанне ў канцы 1970-х гг. А.І. Жураўскі, указаўшы, што пасля рэформы 1933 г. узніклі фактычна два варыянты беларускай літаратурнай мовы – усходнебеларускі і заходнебеларускі⁸. Ён жа абгрунтаваў вытокі і заканамернасць функцыянавання граматычных варыянтаў «маладосцю» сучаснай беларускай мовы, якая не з’яўляецца працягам старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы, «а полностью основывается на современных народных говорах, где отдельные грамматические категории выражаются разными грамматическими средствами» [Журавский, 1976, с. 139]. Ім жа канстатавалася, што пачатак свядомай рэгламентацыі граматычных нормаў зрабіў Б. Тарашкевіч, «а прежнее стихийное становление грамматического строя литературного языка

ж прыстойней вымаўляць „нармаванка”» [Разанаў, 2010, с. 121]. Можна дапусціць, што найменне *тарашкевіца* належыць таксама В. Вячорка, які ў адной са сваіх публікацый зазначаў: «граматыка Тарашкевіча (дазволім надалей называць гэты варыянт упарадкавання беларускае літаратурнае мовы „тарашкевіца”» [Вячорка, 1991, с. 5], але мовазнаўцы выказваюць меркаванне, што яно, верагодна, узнікла яшчэ да вайны 1941–1945 гг. [Клімаў, 2004а, с. 46].

⁸ «Западнобелорусский вариант белорусского литературного языка был воспринят белорусскими эмигрантскими кругами в странах Западной Европы и Америки, где он в разных модификациях используется до настоящего времени» [Журавский, 1976, с. 142]. Пазней гэтую назву *заходнебеларускі варыянт беларускай літаратурнай мовы* ў сваіх першых публікацыях выкарыстоўваў В. Вячорка [Вячорка, 1986а; 1986б]. У мовазнаўчай літаратуры функцыянуе і шэраг іншых назваў двух варыянтаў беларускай літаратурнай мовы: *эмігранцкі* – (*пад*)*савецкі*, *дарэформенны* – *парэформенны*, *неафіцыйны* – *афіцыйны*, *інавацыйны* – *афіцыйны*, *альтэрнатыўны* – *кадыфікаваны*, *клясічны* – *ідэалагічны* і інш. [гл. Мечковская, 2002, с. 131; Клімаў, 2012, с. 18; 2004а, с. 43; Сомин, 2015, с. 82].

создавало благоприятные предпосылки для употребления вариантных грамматических форм» [тамсама].

У канцы 1990-х гг. гэтыя варыянты прапаноўвалася разглядаць ужо як два стандарты⁹, якія «ўзніклі шляхам розначасовых кадыфікацый адрозных моўных нормаў» [Клімаў, 1999, с. 136]. «Першы стандарт склаўся ў беларускай мове паступова, сваю кадыфікацыю (у асноўных рысах) ён атрымаў у граматыцы Б. Тарашкевіча 1918 г. Нормы стандарту арыентаваліся на ўзоры польскай мовы, што было абумоўлена папярэднімі інтэнсіўнымі кантактамі з польскай культурай. [...] Другі стандарт сфармаваўся ў выніку рэвізіі першага і быў навязаны грамадству правапіснай рэформай 1933 г. Яго нормы арыентаваліся на ўзоры рускай мовы, што было абумоўлена падвышэннем палітычнай дамінацыі Расіі на Беларусі» [Клімаў, 1999, с. 136; 2004а, с. 43].

З мэтай «паказаць, што паміж стандартамі існуюць якраз моўныя, а не толькі арфаграфічныя разыходжанні» [Клімаў, 2004b, с. 14], даследчык у сваёй публікацыі «Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў беларускай літаратурнай мовы» параўноўвае іх нормы. Прычым аўтар падкрэслівае, што «супастаўляюцца менавіта нарматывы (тое, што прадпісваецца як правіла), а не рэальная практыка выкарыстання гэтых нарматываў у друку Беларусі» [Клімаў, 2004b, с. 14]. Дазволім сабе працытаваць адзначаныя і проціпастаўленыя даследчыкам граматычныя адрозненні (формаўтваральныя нарматывы, паводле яго слоў) з мэтай далейшага аналізу. (Першым ідзе прыклад з *тарашкевіцы*, другі – з *наркамаўкі*.)

«а) Р. скл. адз. л. м. р. неадушаўлёных назоўнікаў: *пляну* – *плана*, *народу* – *народа*, *з'езду* – *з'езду* 'спуск' і *з'езда* 'партыіны кангрэс', *камітэту* – *камітэта* (у тарашкевіцы больш паслядоўна уніфікаваныя канчаткі для назваў арганізацый і ўстаноў), назвы гарадоў і краін: з *Менску*, *Гамбургу*, *Судану* (але з *Берліна*, *Кіева*) – з *Мінска*, *Гамбурга*, *Судана* (і з *Берліна*, *Кіева*);

б) Т. скл. адз. л. назоўнікаў м. р. з канчаткам *-а/-я*: з *старшынём* – з *старшынёй*, *Скарынам* – *Скарынай*;

в) М. скл. адз. л. назоўнікаў м. і н. р.: *на тэлефоне* – *на тэлефону*;

г) Р. скл. мн. л. назоўнікаў ж. і н. р.: *азёраў* – *азёр*, *магчымасцяў* – *магчымасцей*, *друкарняў* – *друкарань*, *нормаў* – *норм*, *правілаў* – *правіл* (і *правілаў*), хоць *старонак* і *старонкаў* – *старонак*;

⁹ «Стандартамі прапануецца называць альтэрнатыўныя кадыфікацыі адной літаратурнай мовы, якія ўзніклі ў розныя часы і/ці ў розных цэнтрах ва ўмовах палітычнага, культурнага (рэлігійнага) і/ці геаграфічнага падзелу этнаса, але якія цалкам або часткова працягваюць абслугоўваць яго літаратурна-пісьмовую камунікацыю» [Клімаў, 2012, с. 19; 2004а]. На наяўнасць у беларускай мове двух літаратурных варыянтаў, «якія прэтэндуюць на аднолькавы статус моўнага стандарту», указваў і А. Лукашанец [2000, с. 19].

д) Т. скл. мн. л. некаторых множналікавых назоўнікаў: *вачыма* і *вачмі* – *вачамі* (і *вачыма*), *плячыма* і *плячмі* – *плячамі* (і *плячыма*);

е) Д. скл. назоўнікаў м. і н. р.: *палём, садом* – *палям, садам*; М. скл. мн. л.: *у палёх, садох* – *у палях, садах*;

ё) Р. скл. адз. л. ж. р. ад’ектыўных часцін мовы: *з тае першае беларускае кнігі* – *з той першай беларускай кнігі*;

ж) утварэнне найвышэйшай ступені прыметнікаў: *сама багатага* – *самага багатага*; *замалы, заслабы* – *вельмі малы, вельмі слабы*;

з) утварэнне прыналежных прыметнікаў: *Вольжын* і *Вользін* – *Вольгін*, апрача таго, у тарашкевіцы магчымасць утварэння пасесіваў большая: *міністры, суседаў, амбасадоравы*;

і) утварэнне адзайменнікавых прыметнікаў: *ягоны* – *яго*, *ейны* – *яе*, *іхні* – *іх*, *наскі* – *наш*, *свойскі* – *свой* (і *свойскі*, у асобных ідыёмах);

к) форма загаднага ладу мн. л. дзеясловаў: для 1-й ас. *будзьма* – *будзем*, *чытайма* – *чытаем*, *устаньма* – *устанем* (хоць факультатыўна ў савецкім стандарце формы на *-ма/мо* дапушчальныя), для 2-й ас. *бярэ’це* – *бяры’це*, *ідзе’це* – *ідзі’це*;

л) формы дзеепрыметнікаў: у тарашкевіцы не выкарыстоўваюцца іншыя дзеепрыметнікі, апрача тых, што маюць суфіксы *-н-* ці *-т-*: *вітаны* – *вітаемы*, *гнаны* – *ганімы*, *шуканы* – *шукаемы*, *аплатны* – *аплочваемы* і *аплачваемы*, *суперны* – *супернічаючы*, *кіроўны* – *кіруючы*, (*вечна*) *трывалыя каштоўнасці* – *непраходзячыя цэннасці*, *наеты* – *наеўшыся*, *затоены* – *затаіўшыся*, *адбытыя* – *адбыўшыся*» [Клімаў, 2004b, с. 15–16].

Пералічаныя «формаўтваральныя нарматывы» на першы погляд выглядаюць выразна проціпастаўленымі; між тым гэтая стройнасць пачынае разбурацца, калі больш глыбока ўзважыць само проціпастаўленне. Праз тое, што аўтар ніяк не згадаў у працытаваным артыкуле і не ўказаў у бібліяграфіі, з якіх крыніц узяты нормы (актуалізуем тэзіс І. Клімава, што ён параўноўвае не маўленчую практыку, дзе могуць быць шматлікія адступленні ад нормы, а самі нарматывы), дазволім сабе зыходзіць з самой граматыкі Б. Тарашкевіча¹⁰ і граматык беларускай мовы¹¹, паколькі супастаўленню падлягалі граматычныя нормы.

¹⁰ Беручы пад увагу той факт, што граматыка Б. Тарашкевіча пры яго жыцці перавыдавалася без зменаў у 1919, 1920 і 1921 гг., то правамерна абапірацца менавіта на першую публікацыю (1918) і пятае (1929) выданне, у якое сам аўтар уносіў дапаўненні і змены.

¹¹ Будуць мецца на ўвазе «Марфалогія» (том 1) з «Граматыкі беларускай мовы» (1962) – далей Граматыка-62; «Марфалогія» (частка 1) з «Беларускай граматыкі» (1985) – далей Граматыка-85, «Марфалогія» (частка 1) з «Кароткай граматыкі беларускай мовы» (2007) –

З прыведзеных даследчыкам 12 формаўтваральных варыянтаў толькі два пункты не выклікаюць ніякіх заўваг. Пункт е) *палём, садом – палям, садам; у палёх, садох – у палях, садах*, бо замена націскных канчаткаў назоўнікаў у Д. і М. скл. *-ём/-ом і -ёх/-ох* на *-ям/-ам і -ях/-ах* была праведзена і замацавана Пастановай Савета народных камісараў БССР «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапіса» (1933) [Правапіс, 1934, с. 6, 33–34]; норма дасюль цвёрда вытрымліваецца ва ўсіх акадэмічных граматыках, і адпаведна, падручніках і дапаможніках для сярэдняй і вышэйшай школы. Тое ж самае тычыцца пункта е), паколькі пастановай была прадпісана форма загаднага ладу 2 ас. мн. ліку як *бярэце, нясеце* замест *бярэце, нясеце* [Правапіс, 1934, с. 6, 41]. Пункт д) адносна формаў *вачыма і вачмі – вачамі* (і *вачыма*), *плячыма і плячмі – плячамі* (і *плячыма*) наўрад ці можна назваць апазіцыяй, бо для назоўніка *плечы* абедзве формы (і на *-ыма*, і на *-мі*) падаюцца як дублетныя пры першаснай *плячамі* не толькі ў акадэмічных, але і ў Тарашкевічавай граматыцы (праўда, з адрозным націскам *плéчамі* і заўвагай: «Можна ўжываць і форму плячмі, плячымá») [Тарашкевіч, 1918, с. 22; 1929, с. 76–77¹²]. Пункт з) як апазіцыя формаў прыналежных прыметнікаў *Вольжын і Вользін – Вольгін* з’яўляецца, мякка кажучы, штучным, бо ў ніводным з нарматыўных акадэмічных выданняў няма ілюстрацый на форму без чаргавання *г/з*: *Вольга – Вользін, Инга – Инзін, як дачка – даччын, нявеста – нявесцін* пры чаргаванні *к//ч, т//ц*.

Што датычыцца астатніх пунктаў, то не ўсё так проста і лагічна. Для большай нагляднасці прапануецца яшчэ раз звярнуцца да названых даследчыкам апазіцый (гл. Табл. 1) і прасачыць усталяванне граматычных нормаў на працягу паўстагоддзя.

далей Граматыка-07, а таксама «Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Марфалогія» (1957) – далей Курс-57. Усе гэтыя кнігі падрыхтаваны і выдадзены Інстытутам мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Беларусі, а значыць, маюць статус нарматыўных.

¹² Цікава адзначыць, што ў 6-м, змененым іншымі людзьмі, выданні Тарашкевічавай граматыкі, гэты пункт застаўся цалкам некранутым (з першаснай формай на *-амі*), як уклаў сам Тарашкевіч [1943, с. 56].

ТАБЛІЦА 1. Супастаўленне вызначаных граматычных варыянтаў са звесткамі з акадэмічных выданняў 1957–2007 гг.

№	Граматычныя варыянты	Курс-57	Граматыка-62	Граматыка-85	Граматыка-07
а)	Р. скл. адз. л. <i>народу – народа</i>	«назіраецца паралельнае ўжыванне канчаткаў -а (-я) і -у (-ю) » (с. 37)	«пры ўжыванні з колькаснымі словамі (<i>многа, мала</i>) мае канчатак -у , а ў астатніх выпадках – канчатак -а » (с. 50)	« -а у іменных спалучэннях: <i>перамога народа</i> -у у зборным значэнні: <i>многа народу</i> » (с. 76)	« <i>народ</i> (у іменных спалучэннях са значэннем нацыя: <i>для беларускага народа</i>), <i>народу</i> (у зборным значэнні: <i>многа (мала, столькі) народу там сабралася</i>)» (с. 134)
<p>Каментар: Відавочна, што ў <i>наркамаўцы</i> (г. зн. ва ўсіх акадэмічных выданнях) канчатак -а не ўніфікуецца для ўсіх выпадкаў, а залежыць ад дыферэнцыяцыі значэння слова. Нельга не згадаць, што семантычны крытэрыі пры выбары аднаго ці другога канчатка запачаткаваны ўжо ў граматыцы Тарашкевіча [Тарашкевіч, 1918, с. 20; 1929, с. 73]. (У дадзеным выпадку па-за межамі абмеркавання застаецца пытанне, наколькі такая дыферэнцыяцыя ўскладняе ці спрашчае ўжыванне саміх формаў.)</p>					
б)	Т. скл. адз. л. <i>старшынём–старшынёй</i> <i>Скарынам – Скарынай</i>	«канчаткі жаночага роду» (с. 45)	старшын-ём (-ёй) (с. 75) «у жывой практыцы часцей сустракаюцца з канчаткам жаночага роду -ёй (-ёю) » (с. 77)	старшын-ёй (ёю) (с. 84)	старшынёй (с. 155)
<p>Каментар: Як бачна, у граматыках абсалютна дамінантнае становішча займае форма з канчаткам -ёй, якая фіксавалася і Б. Тарашкевічам. Параўн.: «Таксама, як прадметнікі жан. роду на а, скланяюцца прадм. муж. роду на а: старшыня, стараста, ваявода, судзьдзя, сабака і інш. Толькі ў твор. склоне <i>часамі</i> [вылучана мной – Т.Р.] сустракаюцца формы муж. скланення: з старастам, з сабакам і г.д.» [Тарашкевіч, 1918, с. 27; 1929, с. 81].</p> <p>Скланення прозвішчаў у Тарашкевічавай граматыцы зусім няма, таму правапісная камісія ставіла за мэту «Утварыць нанова правапіс уласных іменняў, прозвішчаў і географічных назваў» [Беларускі правапіс (праект), 1930, с. 6]. Нормы былі замацаваныя «Правіламі беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (1959): прозвішчы, якія супадаюць з апелятывамі жаночага роду, «скланяюцца незалежна ад роду іх носбітаў па тыпу адпаведных агульных назоўнікаў» [Правілы, 1959, с. 113].</p>					
в)	М. скл. адз. л. <i>па тэлефоне – па тэлефону</i>	«пры цвёрдай аснове канчатак -е » (с. 38)	канчатак -у «ў наш час [...] не з’яўляецца нормай» (с. 53)	«Канчатак -е характэрны для ўсіх назоўнікаў з цвёрдай асновай» (с. 78)	«Канчатак -е характэрны для назоўнікаў з асновай на цвёрды зычны» (с. 137)
<p>Каментар: Ніводны з граматычных даведнікаў не падтрымлівае канчатак -у ў месным склоне неасабовых назоўнікаў мужчынскага роду пры аснове на цвёрды зычны тыпу <i>па тэлефону</i>, таму не зусім ясна, адкуль узялася адзначаная І. Клімавым такая норма для <i>наркамаўкі</i>.</p>					

№	Граматычныя варыянты	Курс-57	Граматыка-62	Граматыка-85	Граматыка-07
г)	Р. скл. мн. л. <i>азэраў – азёр</i>	«Нулявая форма больш уласціва назоўнікам з цвёрдай асновай [...] <i>азёр</i> » (с. 41)	«пераважная большасць назоўнікаў ніякага роду [...] ужываецца як з нулявым канчаткам, так і з канчаткам -яў, -оў : <i>азёр – азэраў</i> » (с. 65)	«З нулявым канчаткам ужываюцца: [...] <i>возера – азёр</i> » (с. 89)	«варыянтныя формы з канчаткам -аў або з нулявым канчаткам: <i>азёр і азэраў, дрэў і дрэваў</i> » (с. 146)
	<i>нормаў – норм друкарняў – друкарань</i>	«Літаратурнай нормай канчатак -аў (-яў) з'яўляецца толькі ў тых выпадках, калі аснова канчаецца збегам зычных: <i>формаў, фарбаў</i> » (с. 46)	«Некаторыя назоўнікі са збегам зычных у канцы асновы дапускаюць паралельнае ўжыванне іх як з нулявым канчаткам, так і з канчаткам -аў (-яў) : <i>норма – норм і нормаў</i> ; <i>маістэрня – маістэрняў</i> » (с. 73); <i>маістэрня – маістэрняў</i>	«дапускаецца ўжыванне форм з нулявым канчаткам і з канчаткам -аў (-яў) » (с. 92): <i>норма – норм і нормаў, кнігарня – кнігарань і кнігарняў</i>	«назоўнікі жаночага роду могуць мець нулявы канчатак -аў (-яў) »: <i>просьба – просьбаў, майстэрня – майстэрняў і майстэрняў</i> (с. 151–152)
	<i>магчымасцяў – магчымасцей</i>	«у мастацкай літаратуры сустракаюцца канчаткі -аў, -яў » (с. 48)	«з асновай на мяккія зычныя маюць канчатак -ей : <i>без цяжкасцей</i> ; «у мове мастацкай літаратуры [...] часта ўжываюцца таксама з канчаткам -яў » (с. 84)	Канчатак -ей маюць «назоўнікі, з асновай, якая заканчваецца збегам зычных»: <i>магчымасць – магчымасцей</i> (с. 93)	«Ненаціскны канчатак -ей маюць: назоўнікі са збегам зычных у канцы асновы, апошні з якіх мяккі або губны: <i>адлегласць – адлегласцей</i> . Аднак у сучаснай моўнай практыцы назоўнікі гэтых груп ужываюцца і з канчаткам -яў : <i>магчымасцяў</i> » (с. 161).

№	Граматычныя варыянты	Курс-57	Граматыка-62	Граматыка-85	Граматыка-07
<p>Каментар: Указаны як адзіная норма нулявы канчатак для назоўнікаў ніякага і жан. роду на <i>-а/-я</i> ў род. скл. мн. ліку не адпавядае тым палажэнням, якія зафіксаваныя ў акадэмічных выданнях, дзе поўны канчатак з'яўляецца паралельнай нормай пры збегу зычных. Пры гэтым стылістычнае размежаванне датычыцца толькі канчатка <i>-яў</i> назоўнікаў жан. роду на зычны. Больш за тое, у апошняй акадэмічнай граматыцы (2007) канстатуецца важная заўвага: «Выкарыстанне канчаткаў <i>-аў</i> (<i>-яў</i>) у сучасным маўленні мае тэндэнцыю да пашырэння і нарматыўнага замацавання» (с. 161), што цалкам адпавядае тактыцы нарматыўных даведнікаў, якая «заклучаецца в коррыктной падтрымке жызнеспособнага варыянта і паказе функцыянальнага (стылістычнага, жанраванага, пазіцыянальна абумоўленага і т.д.) своеабразія в прымененіи новага і традыцыйнага спосаба выражэння» [Горбачевіч, 1976, с. 157].</p>					
ё)	<p>Р. скл. адз. л. з <i>тае беларускае кнігі – з той беларускай кнігі</i></p>	<p>«... у сучаснай беларускай мове прыметнікі жаночага роду досыць устойліва захоўваюць канчатак <i>-іе</i> (<i>-яе</i>), <i>-ое</i>» (с. 93).</p>	<p>кароткія канчаткі «з'яўляюцца для роднага склону асноўнымі. Аднак побач з імі суіснуюць таксама канчаткі <i>-іе, -ое, -яе</i>, якія ўжываюцца пераважна ў мове літ.-мастацкіх твораў і ў размоўным стылях» (с. 182). «побач з формамі <i>маёй, тваёй</i>... існуюць формы <i>мае, твае, свае, нашае, вашае</i>. Апошнія, аднак, маюць пашырэнне пераважна ў мове мастацкай літаратуры» (с. 280)</p>	<p>«прыметнікі жаночага роду маюць варыянтныя канчаткі <i>-ай, -ой, -яй</i> і <i>-іе, -ое, -яе</i>» (с. 114). Першыя вызначаюцца як асноўныя, а другія як стылістычна маркіраваныя.</p>	<p>«ўжываюцца варыянтныя формы <i>той</i> (<i>мае</i>), <i>гэтай</i> (<i>гэтае</i>) [...] Яны шырока адлюстраваны ў творах мастацкай літаратуры, але не набылі пакуль што статусу нарматыўных» (с. 297). «У жывой народнай мове і ў мове мастацкай літаратуры варыянтнымі да іх [<i>-ой, -ай, -яй</i>] выступаюць у родным склоне канчаткі <i>-іе, -іе(-яе)</i>» (с. 244).</p>
<p>Каментар: Супастаўленне формаў зменных часцін мовы ў жаночым родзе адз. ліку род. скл. дэманструе, што ў акадэмічных выданнях паслядоўна фіксуецца поўны канчатак і адзначаецца іх устойлівасць. Аднак няпоўныя і поўныя варыянты стылістычна размяжоўваюцца: апошнім адводзіцца месца ў размоўным і мастацкім стылях.</p>					

№	Граматычныя варыянты	Курс-57	Граматыка-62	Граматыка-85	Граматыка-07
	<p>Каментар: Ужыванне дзеепрыметнікаў аднаго стану было прадпісана ў 6-м выд. Тарашкевічавай граматыкі А. Адамовічам, А. Лёсікам і К. Шкуцькам, якія ў прадмове ўказалі на гэтую змену: «дзеяпрымётнікі ужываюцца толькі залежнага стану прошлага часу на -ны і -ты, а незалежнага стану на -ўшы не дапушчаюцца; замест -ўшы часам ужываюцца формы, падобныя да прыметнікаў, з суфіксам л (<i>парыжэлы, пасівелы, струхнелы</i>)» [Тарашкевіч, 1943, с. 4]. Гэта быў свайго роду «адказ» на Пастанову 1933 г., якая ўводзіла ў беларускі правапіс дзеепрыметнікі незалежнага стану, аднак (пра гэта варта нагадаць) іх выкарыстанне абмяжоўвалася тымі выпадкамі, «калі яны набылі сацыяльны сэнс, як азначэнні грамадска-палітычных з'яў (<i>існуючы парадак, пануючы клас, эксплаатуемы клас, авансуемы капітал</i>); ва ўсіх іншых выпадках ужываюцца апісальныя звароты: замест <i>чытаючы таварыш</i> – таварыш, які чытае, замест <i>стаячая</i> дзяўчына – дзяўчына, <i>якая стайць</i>» [Правапіс, 1934, с. 7, 42–43]. У сваёй граматыцы Тарашкевіч адзначаў наяўнасць дзеепрыметнікаў у беларускай мове, але ўказаў: «Формы на -учы, -ючы, -ўшы больш старасьвецкія і кніжныя. У жывой мове ня скажуць, напр., „ад чытаючага чалавека можна шмат вымагаць“, але „ад чалавека, што чытае, можна шмат вымагаць“» [Тарашкевіч, 1918, с. 47]. Ва ўсіх акадэмічных выданнях услед за Б. Тарашкевічам канстатуецца, што дзеепрыметнікі сучаснай беларускай мове не ўласцівыя, ужываюцца яны пераважна ў навуковым і публіцыстычным стылях. Што датычыць зваротных дзеепрыметнікаў, то яны вызначаюцца як анарматыўныя.</p>				

Падсумоўваючы вынікі прапанаванага супастаўлення, можна выказаць меркаванне, што сістэматызаваныя І. Клімавым граматычныя апазіцыі паміж *тарашкевіцай* і *наркамаўкай* (якія раней фіксаваліся як варыянты [Жураўскі, 1976; 1993; 1998; Сцяцко, 1998, 2002; Запрудскі, 1999; Садоўскі, 2001 і інш.]) аб'ектыўна нельга назваць апазіцыямі, бо формы, якія «замацавалі» толькі за *тарашкевіцай*, фіксуюцца ў акадэмічных выданнях або як паралельныя, або як стылістычна маркіраваныя (ужываюцца ў жывым маўленні і/ці мастацкім стылі). Іншая справа, што калі аўтары акадэмічных граматык у большасці сваёй доўжаць традыцыю, закладзеную Б. Тарашкевічам, адлюстроўваць суіснаванне ў вусным і пісьмовым маўленні розных граматычных варыянтаў, то прыхільнікі *тарашкевіцы* вызначаюць толькі адну форму – найбольш аддаленую (нярэдка штучна) ад рускай мовы. Гэткім чынам «дэмакратычны» падыход Б. Тарашкевіча ў прэзентацыі паралельных граматычных формаў быў зменены яго наступнікамі: імі прэскрыпцыйна ўводзілася адзінамагчымая форма, якую належала выкарыстоўваць як нарматыўную. Так, было з выкарыстаннем канчатка *-яў* для назоўнікаў жан. роду III скланення¹³, канчаткаў *-у* і *-аў/-яў* для род. скл. і пад. Між тым навукоўцы даўно заўважылі, што «„фігура умалчання“» адносна

¹³ Варта зазначыць, што ўказваючы на паралельнае функцыянаванне канчаткаў *-ей* і *-яў*, сам Тарашкевіч пры граматычных апісаннях выкарыстоўваў канчаткаў *-ей*, напр., «асабліваасці асабліваасцей» [Тарашкевіч, 1918, с. 47; 1929, с. 31, 32 і інш.]. Такія формы былі паслядоўна заменены на *-яў* наступнікамі ў 6-м выданні, як «асабліваасці асабліваасцяў» і інш. [Тарашкевіч, 1943, с. 23, 24, 25 і інш.].

колебаний и вариантов нормы едва ли способствует научно организованной языковой политике, так как лишает ее основного звена – диалектического подхода к непрерывно эволюционирующему объекту» [Горбачевич, 1976, с. 157].

Такім чынам, калі пад *тарашкевіцай* разумець непасрэдна выданні граматыкі самога Тарашкевіча, то граматычнага процістаяння паміж *наркамаўкай* і *тарашкевіцай* няма (за выключэннем формаў М. і Д. скл. мн. ліку назоўнікаў і формы 2 ас. мн. ліку загаднага ладу дзеясловаў). Калі пад найменнем *тарашкевіца* абагульняць усе тыя варыяцыі ў пісьмовым і вусным маўленні, адрозныя ад граматычных нормаў *наркамаўкі*, то гэта ўжо будзе не супастаўленне нарматываў (на чым грунтуецца канцэпцыя І. Клімава), а маўленчы узус, які ў кожнага носьбіта свой. Важна, што на гэта ўказвае і сам аўтар: «Фактычна, ледзь не кожны, хто карыстаецца тарашкевіцай, стварае індывідуальны варыянт яе нормаў» [Клімаў, 2004а, с. 46].

4. КАНСЕРВАТЫЎНАСЦЬ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ І НАВАТАРСТВА КАРЫСТАЛЬНІКАЎ

Калі з канца 1910-х гг. граматыка Б. Тарашкевіча амаль на працягу 15 гадоў адыгрывала ролю стабілізатара граматычных і правапісных нормаў у Беларусі, на што ўказвалі яго сучаснікі (гл. п. 1), то з канца 1990-х яе роля дзіўным чынам пераўтварылася ў дэстабілізуючую. Грамадска-палітычныя і сацыяльна-эканамічныя змены ў краіне сталі штуршком для актуалізацыі і завастрэння моўнага пытання, а тым самым да рэанімацыі «сапраўднай» (нерусіфікаванай) беларускай мовы дарэформеннага (1933 г.) перыяду, г. зн. *тарашкевіцы*. У 1990-я гг. «именно тарашкевица стала знаком возрождения белорусского языка» [Мечковская, 2002, с. 131].

Хваля другога нацыянальнага адраджэння (з 1989 г.) праходзіла пры ўзмацненай дывергенцыі беларускай літаратурнай мовы адносна рускай. «Для прыхільнікаў перамен „тарашкевіца“ была сімвалам пераадолення не толькі русіфікацыі, але і савецкага мінулага» [Мячкоўская, 2010, с. 143]. Маладыя людзі натхняліся на самастойнае вывучэнне беларускай мовы па падручніку Б. Тарашкевіча¹⁴ і практыкаваліся ў выкарыстанні такіх моўных сродкаў, якія ў нейкай ступені былі выклікам *наркамаўцы*. Істотнай дапамогай

¹⁴ Відаць, і з гэтай прычыны факсімільнае выданне «Беларускай граматыкі» 1929 г., апублікаванае ў 1991 г. у выдавецтве «Народная асвета» ў Мінску, хаця і выйшла накладам 12 000 асобнікаў, адразу стала рарытэтам.

у авалоданні беларускай моваю, заснаванай на дарэформенным правапісе, стала інтэрнэт-версія кнігі «Гавары са мной па-беларуску» [Аляксандраў, Мыцьк, 2008], якая з’явілася ў 2004 г. (выдадзена ў 2008). Аднак імкненне авалодаць «сапраўднай» беларускай мовай (узорам быў эмігранцкі друк) і выкарыстоўваць яе ў піку афіцыйна прынятым нормам нівеліравала да нуля вартасць не толькі беларускай мовы, якая вывучалася ў сярэдняй і вышэйшай школе, але і саміх яе носьбітаў. «Прыхільнікі „тарашкевіцы” падзялілі носьбітаў беларускай літаратурнай мовы на прагрэсіўных „юзэраў” „тарашкевіцы” і „саўкоў”, якія карыстаюцца „наркамаўкаю”. Авалоданьне „тарашкевіцай” стала для многіх, найперш маладых, людзей пэўным спосабам самасьцьвярджэння» [Запрудскі, 2005, с. 224]¹⁵.

Акадэмічныя мовазнаўцы ацэньвалі такое становішча як «моўны хаос» [Падлужны, 1998, с. 31] ці «дэструктыўныя ўхілы» ў беларускай мове [Жураўскі, 1998, с. 12], перасцерагаючы: «Наяўнасць варыянтаў літаратурнай мовы ў час, калі кола актыўных яе носьбітаў звужана да мінімуму і працягвае звужацца, вельмі небяспечнае для яе існавання наогул, бо яна не аб’ядноўвае, а раз’ядноўвае людзей, губляе важнейшую якасць – унармаванасць, без якой яна не можа выконваць тыя функцыі, якія пакуль што яшчэ выконвае» [Падлужны, 1998, с. 32]. Таму «пэўная кансерватыўнасць спецыялістаў здаецца больш карыснай для моўнай практыкі, чым празмернае наватарства» [Падлужны, 1998, с. 32].

У процівагу такому разгортванню падзей (калі асноўныя жарсці адышлі ў нябыт) беларуская мова ў 2010-я гг. стала фактарам аб’яднання пэўнага кола прыхільнікаў як тарашкевіцы, так і наркамаўкі. Кардынальная змена лініі паводзінаў часткі маладых людзей адбылася, відаць, не толькі праз асэнсаванне імі падзей канца XX ст. і праз ўсведамленне шкоднасці падзелу беларускай мовы на дзве мовы (ад чаго перасцерагаў яшчэ С. Некрашэвіч¹⁶), але і праз разуменне, што будучыня беларускай мовы залежыць толькі ад іх. «І цяперашні ўздым беларускай мовы адметны тым, што працэс ідзе знізу: ніхто не аддае на гэта загады, грамадства негвалтоўна даходзіць да думкі,

¹⁵ Не менш эмацыйна пра гэтую сітуацыю выказаўся А. Разанаў: «„Я за беларускую мову”. – „А за якую – тарашкевіцу ці наркамаўку?” – вось вам дыстылят айчыннага дыялогу. Тое, што мусіла б аб’ядноўваць, ужо здольна і раз’ядноўваць» [Разанаў, 2010, с. 121].

¹⁶ С. Некрашэвіч выказаўся супраць прапаноў па правапісе чужаземных слоў для „народа” і для адукаваных людзей: «Мы ня толькі ня хочам падзяляць нашу мову на якіясь там дзве мовы, – на мову адукаваных людзей, панскую, і на мову простую, мужыцкую – а нават і думаць аб гэтым. Мы хочам, каб беларуская мова была адна. Мы павінны імкнуцца, каб простая мужыцкая мова разам з тым была і мовай кніжнай (літаратурнай)» [Некрашэвіч, 1926, с. 125].

што час усвядоміць сябе беларусамі ва ўсіх сэнсах гэтага слова. Шмат што залежыць ад кожнага з нас» [Літвіноўская, Лабадзенка, 2017, с. 8].

Калі акадэмічным лінгвістам, як вядома, не ўдалося знайсці кампрамісу паміж правапіснымі нормамаі беларускай мовы – *тарашкевіцай* і *наркамаўкай*, то так званыя «новыя» носьбіты беларускай мовы [Woolhiser, 2013] такі кампраміс ажыццяўляюць у маўленчай практыцы. Сённяшнія маладыя людзі свядома ці несвядома ў сваім вусным маўленні ўжываюць абодва варыянты мовы, што, на думку даследчыкаў, «можа прывесці да ўтварэння на базе двух стандартаў іншага палятыўнага стандарту, які можа такім чынам аб’яднаць канкурыруючыя сістэмы» [Клімаў, 2012, с. 25]. Параўн.: «можно говорить не просто о сосуществовании двух норм, но и об их диффузности [...], по совокупности особенностей на всех уровнях языка (в первую очередь, на уровне лексики) два литературных стандарта белорусского языка скорее представляют собой котинуум» [Сомин, 2015, с. 83].

Першым (хоць і няўдалым) крокам была ідэя паяднаць правапісныя сістэмы *тарашкевіцы* і *наркамаўкі* ў так званай *дзеясловіцы*, якую як сярэдзінны варыянт – па словах А. Івашчанкі, *правапіс прымірэньня* – прапаноўвалі супрацоўнікі часопіса «Дзеяслоў» [Івашчанка]. Другім крокам да кампрамісу паміж двума варыянтамі літаратурнай мовы можна лічыць публічныя неакадэмічныя моўныя курсы, самымі масавымі з якіх з’яўляюцца «Мова Нанова» (Мінск, 2014). Выкладчыкі выкарыстоўваюць (і тым самым прапагандуюць) граматычныя формы і словаўтваральныя мадэлі, якія характэрныя як для *тарашкевіцы*, так і для *наркамаўкі*; яны, згодна з іх словамі, за ўмераны пурызм [Рамза, 2017а]. Маладыя людзі, выкладчыкі гэтых курсаў, імкнуцца паяднаць розных носьбітаў беларускай мовы: і ў размешчаных на сайце матэрыялах, і ў выдадзеных дапаможніках аўтары сумяшчаюць пэўныя лексічныя і граматычныя нормы абодвух стандартаў. Відавочна, што такое сумяшчэнне – гэта свядомы выбар і кампрамісны ход аўтараў, каб прыцягнуць максімальную колькасць зацікаўленых грамадзян-беларусаў да выкарыстання беларускай мовы ў штодзённым ужытку.

Падобны (але не ідэнтычны) ход быў зроблены А. Соміным, аўтарам кнігі «Белорусский язык. Самоучитель» [Сомин, 2017]. Каб не адштурхнуць «рознапалярных» прыхільнікаў беларускай мовы, малады выкладчык таксама вырашыў аб’яднаць дзве формы літаратурнай беларускай мовы: «І найлепшым выйсцем мне падаўся досыць рызыкаўны, але прытым арыгінальны варыянт, які не меў аналагаў раней: арыентуючы падручнік на афіцыйную норму, таксама паралельна падаць усе звесткі пра класічны варыянт на ўсіх узроўнях мовы – фанетыкі, марфалогіі, сінтаксісу і, канешне,

арфаграфіі. [...] Такім чынам было прынята рашэнне стварыць першы падручнік з апісаннем абодвух стандартаў СБЛМ, прытым максімальна магчыма вытрыманы ў рэчышчы дэскрыптывізму замест традыцыйнай прэскрыпцыі» [Сомін, 2016, с. 191].

Саманавучальнікі беларускай мовы, якія атрымалі назву «кампрамісныя» [Рамза, 2017b], правамерна ацаніць як наватарскія, бо яны запачаткавалі змену тэндэнцыі ў падачы вучэбнага матэрыялу: нароўні з цвёрдай нормаю ёсць месца і ўзуальным заканамернасцям. Варта згадаць, што названая кнігі не праходзілі экспертызы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь на допуск іх у якасці вучэбных матэрыялаў, а значыць, аўтары былі абсалютна вольныя як у выбары вучэбных тэм і саміх матэрыялаў, так і ў спосабах іх падачы. З другога боку, смеласць аўтараў праявілася ў тым, што яны адышлі ад «канону»: зарыентавалі свой вучэбны матэрыял адначасова на розных прадстаўнікоў мэтавай аўдыторыі, г.зн., пастараліся ўлічыць перавагі прыхільнікаў афіцыйнага і неафіцыйнага варыянтаў беларускай мовы. Такі падыход для неакадэмічнага вывучэння беларускай мовы найбольш выйгрышны (прымаюцца пад увагу густы розных бакоў) і больш перспектыўны (адлюстроўваецца рэальнае становішча з моўным узусам).

Кансерватыўнасць спецыялістаў мае несумненную перавагу пры ўсталяванні моўных нормаў, але, калі маўленчы узус відавочна сведчыць пра заканамерныя змены, можа быць не на карысць самой мове. Урэшце, норма, як вядома, мае дваісты характар, звернуты і да мінулага, і да сучаснасці, акрамя таго – гэта толькі канвенцыя.

Калі прыняць пад увагу, што новымі носьбітамі беларускай мовы становяцца ў пераважнай ступені гарадскія маладыя людзі, так званыя «дзеці асфальту», якія дыялектаў не чулі і не ведаюць, то апазіцыя «норма літаратурнай мовы – норма тэрытарыяльных дыялектаў», на якую абапіраліся найперш акадэмічныя навукоўцы [Жураўскі, 1976; 1998; Падлужны, 1998], у другім дзесяцігоддзі XXI ст. наўрад ці актуальная. Першаступеннай з’яўляецца апазіцыя «літаратурная традыцыя – маўленчы узус»: тыя граматычныя формы, якія раней разглядаліся як дыялектныя і ўласцівыя стылізаванаму мастацкаму маўленню, сённяшняй моладдзю ўспрымаюцца як звычайныя, пазбаўленыя якой-колечы маркіраванасці.

БІБЛІЯГРАФІЯ

- BERGMANN Alexandra, 1977, *Rzecz o Bronisławie Taraszkiewiczzu*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- BIEDER Hermann (Hrsg.), 2017, *Anton Luckevič. Belaruskaja hramatyka. Vil'nja, 1916: in 2 Bde. BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität, Oldenburg*, Bd. 1; Bd. 2 (Studia Slavica Oldenburgensia, 28.1; 28.2).
- OBREŃSKA-JABŁOŃSKA Antonina, 1971, *Recenzje*, „Slavia Orientalis”, R. XX, nr 1, s. 102–104.
- WOOLHISER Curt, 2013, *New Speakers of Belarusian: Metalinguistic Discourse, Social Identity, and Language Use*, http://www.academia.edu/4611831/New_Speakers_of_Belarusian_Metalinguistic_Discourse_Social_Identity_and_Language_Use [доступ: 15.04.2018].
- Беларускі правапіс (проект)*, 1930, Менск.
- БЕРГМАН Аляксандра, 1996, *Слова пра Браніслава Тарашкевіча: гістарычны жэцыяпіс/Пер. з польск. Я. Касцюка*, Мастацкая літаратура, Мінск.
- ВЯЧОРКА Вінцук, 1986а, *Асноўныя графіка-арфаграфічныя асаблівасці мовы перыёдыкі Заходняй Беларусі (1920–1939)*, „Беларуская лінгвістыка”, Вып. 29, с. 32–39.
- ВЯЧОРКА Вінцук, 1986б, *Асаблівасці лексічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы Заходняй Беларусі*, „Беларуская лінгвістыка”, Вып. 30, с. 50–54.
- ВЯЧОРКА Вінцук, 1991, *Правапіс – лютэрка гісторыі*, „Спадчына”, № 4, с. 2–10.
- Германовіч Іван, 1994, *Тарашкевіч Браніслаў Адамавіч*, в: А.Я. Міхневіч, рэд., *Беларуская мова: энцыклапедыя*, Выдавецтва БелЭн, Мінск, с. 558–559.
- ГОРБАЧЕВИЧ Константин, 1976, *Литературно-традиционные нормы и речевой стандарт в литературном русском языке*, в: чл.-кор. АН СССР Ф.П. Филин и проф. А.И. Горшков, ред., *Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах: Докл. на IV заседании Междунар. комис. по слав. лит. яз. 22–25 окт. 1974 г.*, Наука, Москва, с. 149–162.
- ЖУРАВСКИЙ Аркадий, 1976, *Истоки вариантных грамматических норм в белорусском литературном языке*, в: чл.-кор. АН СССР Ф. П. Филин и проф. А.И. Горшков, ред., *Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах: Докл. на IV заседании*

- Междунар. комис. по слав. лит. яз. 22–25 окт. 1974 г.*, Наука, Москва, с. 139–148.
- ЖУРАЎСКИ Аркадзь, 1993, *Праблема норм беларускай літаратурнай мовы*, Навука і тэхніка, Мінск.
- ЖУРАЎСКИ Аркадзь, 1998, *Дэструктыўныя ўхілы ў сучаснай беларускай мове*, в: М.Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) і інш., *Беларуская мова ў другой палове ХХ ст.: матэрыялы Міжнар. навук. канф.*, Мінск, 22–24 кастр. 1997 г., Белдзяржуніверсітэт, Мінск, с. 12–15.
- ЗАПРУДСКИ Сяргей, 1999, *Варыянтнасць у беларускай літаратурнай мове*, в: *IV Летні семінар беларускай мовы, літаратуры і культуры: лекцыі*, БДУ, Мінск, с. 20–26.
- ЗАПРУДСКИ Сяргей, 2005, *Мова ўтвараецца ўжываннем*, „Дзеяслоў”, № 15, с. 221–229.
- ЗАПРУДСКИ Сяргей, 2013, *Беларускае мовознаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930 гады*, БДУ, Мінск.
- ІВАШЧАНКА Анатоля, „Дзеясловіца” – кампрамісны правапіс, https://naviny.by/rubrics/opinion/2008/12/13/ic_articles_410_160331 (доступ: 23.04.2018).
- КЛІМАЎ Ігар, 1999, *Двухстандартнасць беларускай літаратурнай мовы*, в: Л.І. Сямешка, рэд., *Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы Міжнар. навук. канф.*, Мінск, 22–23 вер. 1998 г.: у 2 ч., ч. 1, БДУ, Мінск, с. 134–137.
- КЛІМАЎ Ігар, 2004а, *Гісторыя складвання двух стандартаў у беларускай літаратурнай мове*, „Роднае слова”, № 6, с. 41–47.
- КЛІМАЎ Ігар, 2004b, *Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў беларускай літаратурнай мовы*, „Роднае слова”, № 7, с. 14–18.
- КЛІМАЎ Ігар, 2012, *Да асэнсавання нарматыўнага плюралізму ў беларускай літаратурнай мове*, в: М.Р. Прыгодзіч, рэд., *Беларуская арфаграфія: здабыткі і перспектывы: матэрыялы рэспубліканскай навук.-практ. канф., прысвечанай 90-годдзю БДУ*, Мінск 20–21 кастр. 2011 г., Выдавецкі цэнтр БДУ, Мінск, с. 18–27.
- ЛЁСІК Язэп, 1928, *Дзесяцігодддзе беларускае граматыкі*, „Савецкая Беларусь”, 6 мая, № 103, с. 3.
- Ліс Арсен, 1966, *Браніслаў Тарашкевіч*, Навука і тэхніка, Мінск.
- ЛІТВИНОЎСКАЯ Алеся, ЛАБАДЗЕНКА Глеб, 2017, *Мова Нанова: 20 крокаў да беларускай мовы*, ч. 2, Медыял, Мінск.
- ЛУКАШАНЕЦ Аляксандр, 2000, *Сацыялінгвістычныя аспекты моўных арыентацый білінгваў*, в: Л.Н. Чумак (отв. ред.) и др., *Язык и социум:*

- материалы III междунар. науч. конф., Минск 4–5 дек. 1998 г., БГУ, Минск, с. 70–73.*
- Мечковская Нина, 2002, *Языковая ситуация в Беларуси начала XXI в. Новые черты. Момент истины о белорусском суверенитете летом 2002 г., „Specimina Philologiae Slavicae”, Bd. 138, с. 126–143.*
- Мячкоўская Ніна, 2010, *Дывергентныя і канвергентныя працэсы ў беларускай моўнай сітуацыі XX ст. і сучасная мадэль нацыянальнага самасцвярджэння, „Беларусіка = Albaruthenica”, кн. 30, с. 140–146.*
- Некрашэвіч Сцяпан, 1922, *Правапіс спрэчных дзеяслоўных форм, „Адраджэньне”, сш. 1, с. 230–235.*
- Некрашэвіч Сцяпан, 1926, *Аб пашырэньні аканьня на чужаземныя словы, „Польмя”, № 5, с. 123–130.*
- Некрашэвіч Сцяпан, 1927, *Садаклад па рэформе беларускага правапісу на Акадэмічнай канферэнцыі 1926, в: А.І. Падлужны, навук. рэд. і аўт. прадм., Выбраныя навуковыя працы акадэміка С. М. Некрашэвіча: Да 120-годдзя з дня нараджэння, Беларус. навука, Мінск, с. 11–22.*
- Падлужны Аляксандр, 1998, *Праблемы варыянтнасці беларускай літаратурнай мовы, в: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) і інш., Беларуская мова ў другой палове XX ст.: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск 22–24 кастр. 1997 г., Белдзяржуніверсітэт, Мінск, с. 28–32.*
- Правапіс беларускай мовы, 1934, Бел. акад. навук, Ін-т мовазнаўства, Выдавецтва БАН, Менск.*
- Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, 1959, Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа, Выдавецтва Акад. навук БССР, Мінск.*
- Рагойша Вячаслаў, 1972, *3 купалазнаўчых росшукаў, в: І.Я. Навуменка, рэд., Народныя песняры: да 90-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа: зб. артыкулаў, Выдавецтва БДУ, Мінск, с. 253–261.*
- Разанаў Алякс, 2010, *3 апокрыфа ў канон: гутаркі, выступленні, нататкі, І.П. Логвінаў, Мінск.*
- Рамза Таццяна, 2017а, *Между реальностью и игрой, или „новые” носители белорусского языка и их речь, в: А. Dudziak, J. Orzechowska, рэд., Język i tekst w ujęciu strukturalnym i funkcjonalnym, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, s. 359–368.*
- Рамза Таццяна, 2017б, *«Кампрамісныя» дапаможнікі для самастойнага вывучэння беларускай мовы, іх плюсы і мінусы, в: А.М. Ермакова (гал. рэд.) і інш., Спадчына Скарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання: зб. навуковых артыкулаў: у 2 ч., ч. 2, ГДУ, Гомель, с. 149–155.*

- САДОЎСКІ Пятро, 2001, *Інавацыі 90-х у мове беларускіх недзяржаўных выданняў*, в: Г.А. Цыхун (гал. рэд.) і інш., *Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў*, Беларус. кнігазбор, Мінск, с. 222–234.
- СОМИН Антон, 2015, *Языковая рефлексия в современной Беларуси сквозь призму комментариев в интернет-СМИ*, *Вестник РГГУ*, Серия “История. Филология. Культурология. Востоковедение”/Московский лингвистический журнал, т. 17(1), с. 62–86.
- СОМИН Антон, 2016, *Новы падручнік „Белорусский язык. Самоучитель”*: *проблемы і рашэнні*, в: *Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф.*, Мінск 15–16 вер., у 2 ч., ч. 2, РІВШ, Мінск, с. 189–193.
- СОМИН Антон, 2017, *Белорусский язык. Самоучитель*, Живой язык, Москва.
- СЦЯЦКО Павел, 1998, *Проблемы нормы, культуры мовы*, ГрДУ, Гродна.
- СЦЯЦКО Павел, 2002, *Культура мовы*, Тэхналогія, Мінск.
- СЯРЖУК Аляксандраў, МЫЦЬК Галіна, 2008, *Гавары са мной па-беларуску: Гутарковая мова ў штодзённым ужытку*, Вариант, Масква.
- ТАРАШКЕВІЧ Браніслаў, 1918, *Беларуская граматыка для школ*, Выданне Беларускага камітэту, Вільня.
- ТАРАШКЕВІЧ Браніслаў, 1929, *Беларуская граматыка для школ*, Беларуская друкарня імя Фр. Скарыны, Вільня.
- ТАРАШКЕВІЧ Браніслаў, 1943, *Беларуская граматыка*, Landesdruckerei, Менск.
- ТРОЙЦА Вацлаў, 1918, *Беларуская граматыка для школ*, „Вольная Беларусь”, № 30, ад 29-го верасья, с. 247–248.
- ШАКУН Леў, 1994, „*Беларуская граматыка для школ*” *Б.А. Тарашкевіча*, в: А.Я. Міхневіч, рэд., *Беларуская мова: энцыклапедыя*, Выдавецтва БелЭн, Мінск, с. 81–82.
- ЮРЭВІЧ Алена, ЯНОВІЧ Алена, 1968, *Паслякастрычніцкі перыяд*, в: І. Крамко, А. Юрэвіч, А. Яновіч, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, т. 2, *Навука і тэхніка*, Мінск, с. 155–332.
- ЯНОВІЧ Алена, 1982, *Б.А. Тарашкевіч-мовавед (да 90-годдзя з дня нараджэння)*, *Выбраныя працы*, Медысонт, Мінск, 2011, с. 28–36.

Tatsiana Ramza

*TARASZKIEWICA I NARKAMAŨKA: CZY ISTNIEJE
GRAMATYCZNA OPOZYCJA?*

Streszczenie

W artykule skupiono się na analizie gramatyki Bronisława Taraszkiewicza, jej cech oraz roli jako bodźca do nauki języka białoruskiego dla nowych użytkowników. W tekście rozpatruje się gramatyczne rozbieżności między dwoma wariantami białoruskiego języka literackiego, które mają nieformalne nazwy *taraszkiewica* i *narkamaŭka*. Określone i usystematyzowane przez I. Klimowa opozycje gramatyczne są analizowane na tle gramatyk języka białoruskiego publikowanych, poczynając od połowy lat pięćdziesiątych XX wieku. Z jednej strony pozwoliło to zwrócić uwagę na pewną bezpodstawność zaproponowanych opozycji gramatycznych, z drugiej zaś ukazać obecność deskrypcyjnego ujęcia B. Taraszkiewicza w opisie dubletów gramatycznych przez autorów późniejszych gramatyk akademickich.

*TARAŠKEVICA AND NARKAMAŨKA: OR, IS THERE
A GRAMMATICAL OPPOSITION?*

Summary

The article is devoted to B. Tarashkevich's grammar, its hallmarks and role-stimulus in studying the Belarusian language by "new" speakers of Belarusian. The grammatical norms are considered, under which two versions of Belarusian literary language, that have unofficial names *taraškevica* and *narkamaŭka*, are opposed. Grammatical oppositions defined and systematized by I. Klimov are analyzed in the context of the academic grammars of the Belarusian language which have been published since the mid 1950s. This approach has allowed, on the one hand, to indicate a certain inaccuracy in unilaterally opposed grammatical rules; on the other hand, to reveal the succession of B. Tarashkevich's descriptive approach by the authors of grammars when delivering grammatical variants.